

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תצא, תשפ"ב, מספר 1486

טעמים רבים למצוות "שילוח הקן"

שמעון שרביט

לי, לאחר שעיינתי היטב, שעלה בידי למיין את הטעמים לארבע קבוצות ולהעניק להם כותרות: א. נימוק הומאני – צער בעלי חיים. ב. חינוך האדם למידות טובות. ג. שלא להכרית מינים בטבע. ד. חינוך האדם – לא לפגוע באם שהגנה על בניה.

א. נימוק הומאני – צער בעלי חיים:

נדיר למצוא בין פרשני המקרא מי שסבר שהנימוק הוא "מידת הרחמים", ואפשר שהמשנה ודברי האמוראים (ועימהם פירוש רמב"ן) מנעו אותם מכך.

1. יוסף בן מתתיהו כתב בספרו האפולוגטי "נגד אפיון"³: "ככה חינוך אותנו בחמלה ובאהבת הבריות. וגם לא שכח את החיות שאין להן בינה, כי התיר לנו לעבוד בהן כמשפטן, ואסר עלינו לנהוג בהן בדרך אחרת. ולא נתן לנו להמית את הבהמה אשר נמלטה אל הבית כמבקשת רחמים. ולא התיר לנו להוציא (למוות) עם הבנים/האפרוחים גם את יולדיהם".

2. דעה דחויה במשנה: "האומר על קן צפור יגיעו רחמין ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקין אותו" (ברכות ה, ג). וחכמי התלמוד מנמקים: "מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזרות" (ברכות לג ע"ב).

3. דברים רבה ו: "ולא עוד אלא שאמר הקב"ה 'אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד', וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה, כך נתמלא רחמים על העופות, מנין? שנאמר 'כי יקרא קן צפור לפניך'".

פי יקרא קן צפור לפניך בדרך כלל עץ או על הארץ אפרוחים או ביצים והאם רבצת על האפרוחים או על הביצים. לא תקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים (דב' כב:ז).

חכמי ישראל בימי הביניים נחלקו, כידוע, בשאלה היסודית, אם יש לבקש טעמים למצוות רמב"ם סבר, שלכל המצוות יש טעם ועל האדם לחשוף את חכמת האל-שביסוד התורה, ואכן הוא עושה זאת בשיטתיות בספרו "מורה נבוכים" (חלק ג, פרק כו).¹ הוגים אחרים, ובראשם רמב"ן, חלקו עליו וסברו, שמתן טעם למצוות עשוי לרוקן אותן מהערך הדתי שלהן.² פרשני התורה – גם אלה שלא דגלו בשיטת הרמב"ם – לא נמנעו מלהציע טעם למצווה זו, בייחוד בשל השכר המובטח ("אריכות ימים") שנאמר רק בעוד שתי מצוות: מצוות כיבוד אב ואם ומצוות מאזני צדק.

לפנינו מצווה בת שני פסוקים, שעוררה עניין רב אצל הפרשנים לדורותיהם. נראה

* שמעון שרביט הוא פרופסור אמריטוס של אוניברסיטת בר אילן ורקטור המכללה האקדמית אשקלון.

1 בחלק ג' של "מורה נבוכים" הוא מונה את הטעמים של כל המצוות. ספר "החינוך" (המיוחס לר' אהרן הלוי מברצלונה) הלך בדרכו, והוא קורא לטעמים "שורשי המצווה".

2 וידוע הסיפור על אלישע בן אבויה שהתפקד בהיותו עד לאירוע טראגי: "הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה? והיכן אריכות ימיו של זה? (קידושין לט ע"ב).

לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד".

3. רמב"ן: "שאינן רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן, היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כי דוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד... והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות".⁵

4. חזקוני: "לפי שהוא דרך אכזריות ורעבתנות וכן 'גְּדִי בְּחֶלֶב אִמּוֹ' (שמ' כג:יט) וכן 'אֶתוֹ וְאֶת בְּנוֹ' (וי' כב:כח)".

ג. שלא להכרית מינים בטבע

הצירוף "אם על בנים" מציין השמדה כללית של האם וצאצאיה, כפי שניתן ללמוד מן הפסוקים האלה: "הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשׂוֹ כִּי יֵרָא אֲנֹכִי אֵתוֹ פֶּן יָבֹא וְהִכְנִי אִם עַל בְּנֵים" (בר' לב:יב). "וְיֹשֵׁד פֶּשֶׁד שְׁלֹמֹן בֵּית אֲרֶבָּאל בְּיוֹם מִלְחָמָה אִם עַל-בְּנֵים רָטְשָׁה" (הו' י:ד). ולכך מכוונים מקצת הפרשנים.

1. בנו בחיי: "שִׁלַּח תְּשַׁלַּח... (דב' כב:ז) ע"ד הפשט: יצוה הכתוב בקיום המין ושלא לעקרו, שאע"פ שהתירה תורה שחיטת בעלי חיים לתועלת האדם, לא תתיר ההשחחה והעקירה בהם, ואלו לקח האם עם הבנים כאחד הוא כאלו הכרית המין ההוא. ואמר: למען ייטב לך, שהשם יחמול עליך, והארכת ימים, כאשר לא הכרת כל המין ועזבת האם ולא עקרת המין".

2. ספורנו: "למען ייטב לך והארכת ימים, הנה בענין שלוח הקן יש איזה גמילות חסד להמון שלא להשחית זרע עופות השדה שהם הפקר וזה בשלוח האם. אמר, שאפילו בזה הקצת של גמילות

4. הרמב"ם האריך וכתב (מורה נבוכים ג, מח): "וכן אסר לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד, להשמר ולהרחיק לשחוט משניהם הבן לעיני האם, כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד, אין הפרש בין צער האדם עליו וצער שאר בעלי חיים, כי אהבת האם ורחמיה על הולד אינו נמשך אחר השכל רק אחר פעל הכח המדמה הנמצא ברוב בעלי חיים כמו שנמצא באדם, והיה זה הדין מיוחד בשור ושה, מפני שהם מותר לנו אכילתם מן הבייתות הנהוג לאכלם, והם אשר תכיר מהם האם את הולד, וזהו הטעם ג"כ בשלוח הקן, כי הביצים אשר שכבה האם עליהם והאפרוחים הצריכים לאמם על הרוב אינם ראויים לאכילה, וכשישלח האם ותלך לה, לא תצטער בראות לקיחת הבנים. ועל הרוב יהיה סבה להניח הכל, כי מה שהיה לוקח ברוב הפעמים אינו ראוי לאכילה, ואם אלו הצערים הנפשיים חסה תורה עליהם בבהמות ובעופות, כל שכן בבני אדם".

ב. חינוך האדם למידות טובות

הפרשנים ההולכים בדרך זו מדברים על תיקון המידות, ומציינים, שהמטרה העיקרית היא מניעת אכזריות ורעבתנות אצל האדם.

1. רשב"ם: "לפי דרך ארץ ולתשובת המינין כבר פירשתי ב'לא תבשל גְּדִי בְּחֶלֶב אִמּוֹ' (שמ' כג:יט), וכן ב'אֶתוֹ וְאֶת בְּנוֹ' (וי' כב:כח), שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד". וכן כתב בספר שמות בפירושו לפסוק "לא תבשל גְּדִי בְּחֶלֶב אִמּוֹ" (שמ' כג:יט): "היו רגילים לבשלו בחלב האם, ולפי ההוה דבר הכתוב. וגנאי הוא הדבר ובליעה ורעבתנות לאכול חלב האם עם הבנים. ודוגמא זו באותו ואת בנו ושילוח הקן. וללמדך דרך תרבות צוה הכתוב".

2. ר' אברהם אבן עזרא: "כאשר לא תכרת כל הקן שעזבת העקר: ב'אֶתוֹ וְאֶת בְּנוֹ' (וי' כב:כח), שדומה לאכזריות ורעבתנות

5 ונראה שכך פירש ר' מנחם המאירי: "אלא שהיא גזרה מוטלת על האדם להקנותו מדה טובה על דרך מה שאמרו בדרש... אלא כדי לצרף בהם את הבריות".

4 וכבר נקבע בתלמוד: צער בעלי חיים דאורייתא (שבת קכח ע"ב).

או על הביצים, על כן תמלט, וזהו מסעיפי הרחמים".

3. שד"ל: "כשאדם קרב אל הקן, אלמלא רחמיה על בניה, הייתה האם נמלטת לנפשה ועוזבת אפרוחיה, אבל היא מאהבתה את בניה תשליך את נפשה מנגד ותעמוד שם להצילם, ולא תברח למלט את נפשה. על כן אין ראוי לקחתה, שאם יהיה אדם לוקחה, יהיה מעשה הצדקה והאהבה שאהבה את בניה גורם לה רעה".

ולסיום, אציג את דבריו החריגים (והחריפים בניסוחם) של ר' יוסף אבן כספי:⁶ הבשר הותר לאכילה, אבל אין לעשות זאת בגסות רוח, ויש לשמור מעט ענווה ביחסינו לשאר הנבראים.

טעם זאת המצוה... להרחיק מעלינו האכזריות, אבל מצורף לזה אומר אני, כי תורתנו השלמה רצתה לתת לנו דעות שלמות... ואחר המבול נתפשט אכילת בעלי חיים, שהוא כאילו נאכל אבינו, כי הוא (בעלי החיים) סוגנו הקרוב (יותר מהצמחים ומהדומם)... וכלל הדבר: הקננו נותן תורתנו... תכונת הענוה והשפלות... כי אנחנו כחמור ופרד גם ככרוב ורימון, גם כאבן דומם.

ולסיום: כל הטעמים – על ארבע קבוצותיהם – הם תרבותיים וחינוכיים. ועל כן ראוי, לטעמי, לאמץ את כולם, ואין צורך להכריע ביניהם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל. [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#) יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 בפירושו "אדני כסף".

חסדים, יהיה אוכל פירות בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא".

3. ר' יצחק אברבנאל פיתח באריכות את הרעיון המובע במצווה זו, ודימהו לאיסור של כריתת עצי מאכל בשעת מלחמה: "וצוה הקב"ה שלא ישחית הדבר המוליד ועושה פרי, אבל כמו שהותרה כריתת הפרי ונאסרה כריתת העץ כמו שכתוב 'כי מִמְנו תֹאכַל וְאֶתוֹ לֹא תִכְרֹת' (דב' כ:יט), ככה צוה שנקח הבנים, שהוא הפרי, שאם נותנת בהיותה רובצת עליהם, ולא נשחית עץ בלחמו, אבל נשלח את האם, כדי שאנחנו נזון מן הבנים או האפרוחים, והאם תעשה פרי אחר ותתמיד ההויה וההטבה".

ד. חינוך האדם – לא לפגוע באם שהגנה על בניה:

ההתבוננות בטבע מלמדת, שאצל בעלי חיים רבים האם מגוננת על צאצאיה גם במחיר של סיכון חייה.⁶ ראוי לציין, שטעם זה מיוחד לכתביהם של חכמי ישראל במאתיים השנים האחרונות.⁷

1. רש"ר הירש: "והאם רובצת – מדובר רק בעוף ממין נקבה... בשעת דגירה או בשעת הטיפול באפרוחים. על האפרוחים – להגן עליהם מהקור; על הביצים – לצורך דגירה... ובכך ציפור טהורה שעודנה של הפקר יושבת על אפרוחים או על ביצים ועוסקת בהם כאם... באותה שעה הוא מצווה ליטול את האם, וכך להביא לתודעתו שיש אפשרות לזכות בה, ואחר כך הוא חייב לשלח אותה חפשי. הרגע של קיום תפקידה כאם מגן על נקבת הציפור בעצמאותה ובחירותה".

2. הנצי"ב, בפירושו "העמק דבר": "ראיתי בטעם המצוה כי הוא שילום גמול הרחמים, דהאם היה ביכלתה לברוח מן האדם, אך ביקשה להגין על האפרוחים

6 וכך פירש רד"ק את הביטוי "אם על־בנים רָטְשָׁה" (הושע י:ד): "לפי שרחמי האם על הבנים, בעת שירצו להרגם, מפלת עצמה עליהם".

7 בהשפעת הזרם ההומניסטי שבתנועת ההשכלה באירופה.